

ДО 250-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА ДЕГТЯРЬОВА

УДК 78.071.1(477):783"18-19"

КУТАСЕВИЧ А. В.

ДУХОВНО-МУЗИЧНІ ТВОРИ СТЕПАНА ДЕГТЯРЬОВА У КИЇВСЬКИХ РУКОПИСНИХ НОТНИХ ЗІБРАННЯХ

Окреслено коло духовних концертів та богослужбових піснеспівів для мішаного хору *a cappella* видатного українського митця межі XVIII–XIX ст. у київських нотних рукописах XIX – початку XX ст., які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У розглянутих манускриптах початку XIX ст. виявлено низку відомих творів С. Дегтярєва, поданих без зазначення авторства, та низку анонімних композицій, які можуть належати його перу. Серед анонімних творів ідентифіковано кілька концертів майстра, які вважались утраченими. У розглянутих манускриптах другої половини XIX – початку XX ст. виявлено низку композицій С. Дегтярєва, поданих переважно без посилання на його авторство. Відзначено характерні особливості творів композитора, наявних у київських нотних рукописах початку XIX ст. та другої половини XIX – початку XX ст. Порівняно корпуси дегтярєвських творів у манускриптах першого та другого поколінь. Виявлено специфіку побутування спадщини майстра в Києві на початку та наприкінці XIX ст. Простежено стилістичні трансформації його творів у церковно-хоровому репертуарі протягом XIX ст., зумовлені зміною панівної естетики церковного співу.

Ключові слова: духовно-музичний твір, богослужбовий піснеспів, духовний концерт, нотний текст, джерело, рукопис, авторство.

Нині виповнюється 250 років від дня народження видатного українського митця Степана Оникійовича Дегтярєва (Дехтяревського, 1766–1813) – композитора, співака, диригента й педагога, одного з найвизначніших творців духовної музики на церковнослов'янські тексти наприкінці XVIII – на початку XIX ст. У церковно-співочому середовищі східноєвропейських країн ім'я цього майстра добре відоме, адже його богослужбові піснеспіви й духовні концерти давно посіли чільне місце в репертуарах церковних хорів. Водночас в академічних музичних колах України це ім'я маловідоме. Його знають переважно музикознавці-історики, які досліджують національну духовну музику доби Класицизму, та хормейстери, які пов'язані з цією музикою. Визначна ювілейна дата спонукає пильніше придивитись до постаті цього музиканта і його творчості, яку за радянської доби розглядали побіжно і поза контекстом української музичної культури¹.

¹ Див. статтю: Гусарчук Т. В. Хорова творчість Степана Дегтярєва: стильові детермінанти й паралелі // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: наук. журн. 2013. № 3 (20). С. 117–129.

Духовно-музичні твори С. Дегтярьова ще за його життя набули неабиякої популярності, яка не згасала й по його смерті; однак їх не видавали аж до кінця XIX ст. У 1797 р. був оголошений указ царя Павла I, яким офіційно запроваджувався новий напрям розвитку церковної музики – зміна «європейської» стильової моделі часів Катерини II на «візантійсько-російську» з нарочитою простотою та аскетизмом. Відповідно, духовну музику С. Дегтярьова вважали «західницькою» і «світською». Крім того, митець був кріпаком, безправною людиною. Незважаючи на це, його твори звучали й активно поширювалися – меншою мірою в Санкт-Петербурзі й більшою – далі від столиці та цензури. Поширюючись лише в рукописах і часто анонімно, вони не були захищені від текстових змін, переробок та втрати авторства. На межі XIX–XX ст., у часи стихійного відродження в Росії духовної музики доби Класицизму, було опубліковано кілька концертів і піснеспівів С. Дегтярьова, однак більшість із тих публікацій ґрунтувалась на нотних списках другої половини XIX ст., тому композиції відтворювалися переважно спрощено, іноді як анонімні, а подеколи навіть із хибно зазначеним авторством. Жовтневий переворот 1917 р. в Петрограді та подальші події поклали край цьому ренесансу. Якщо протягом більшої частини XIX ст. духовну музику концертного стилю офіційно не визнавали (і не видавали) як «недостатньо духовну», то впродовж більшої частини XX ст. її не визнавали як духовну за визначенням. Цей парадокс відзначила М. Рицарева¹.

Найкращі зразки духовної музики С. Дегтярьова належать до золотого фонду національної музичної спадщини, водночас у XIX та XX ст. історичні обставини не сприяли науковому дослідженню творчості митця. До початку XXI ст. була доступна лише невелика частина доробку композитора, і здебільшого не в автентичному вигляді, а в редакціях початку XX ст. Нині поступово відкривається доступ до давніших джерел нотного тексту композицій майстра, його духовні концерти та літургічні піснеспіви заново відтворюються, видаються й уводяться до виконавського обігу. Розширення джерельної бази творчості С. Дегтярьова зумовлює актуальність її різнобічної наукової обробки. Мета статті – визначити коло композицій митця, знаних і виконуваних у Києві протягом XIX ст., і виявити особливості їх побутування в київському церковно-співочому середовищі в той час.

С. Дегтярьов був українцем, народився і здобув початкову загальну та музичну освіту на Білгородщині, яка належала тоді до Слобідської України (за радянських часів ці землі були передані Росії)². Як і більшість видатних українських музикантів свого часу, він реалізував себе за межами України, яка, утративши у другій половині XVIII ст. залишки автономії, невпинно провінціалізувалася. Притому якщо А. Ведель, як вільна людина міщанського стану, мав можливість обирати, де йому працювати – у Москві чи в Києві, – то С. Дегтярьов такої можливості не мав, адже був кріпаком. Митець працював при дворі графів Шереметєвих у Москві (мастки Кусково й Останкіно) та в Санкт-Петербурзі. Відповідно, джерела нотного тексту його творів зосереджені переважно за межами України – у московських та петербурзьких архівах. Проте ще за життя майстра його духовна музика була відомою і популярною в Україні, і не лише Слобідській. Про це свідчать нотні джерела.

¹ Рицарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург: Композитор • Санкт-Петербург, 2006. С. 34–35.

² Див. статтю: Кук В. С. Його згубили талант і рабство [Степан Дегтяревський] // Україна. 1989. № 40. С. 14–15.

Авторові статті пощастило виявити нотні тексти низки духовно-музичних творів С. Дегтярєва в рукописних поголосниках початку XIX ст. з бібліотеки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря, які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського¹. Вони були записані в поголосники ще за життя майстра. Ідеться про його відомі богослужбові піснеспіви для чотириголосного мішаного хору «Іже херувими» *до мінор*², «Милость мира – Тебе поєм» *ре мажор – соль мінор*³ та «Ангел вопіяше – Світися, світися, новий Іерусалиме» *до мажор*⁴ і духовні концерти для такого самого складу «Боже, Боже мой, к Тебi утреню» (*сі-бемоль мажор*)⁵, «Господи, возлюбих благоліпіє» (*ре мажор*)⁶, «Днесь Христос в Вифлеємі раждається» (*до мажор*)⁷, «Срадуйтеся нам» (*до мажор*)⁸ та «Услиши, Господи, молитву мою» (*сі-бемоль мажор*)⁹. Показово, що всі вони подані у згадуваних поголосниках без зазначення автора.

Кожна з виявлених богослужбових композицій була відома донині за єдиним нотним джерелом. Окремий піснеспів Літургії «Іже херувими» *до мінор* міститься в московському рукопису межі XIX–XX ст.¹⁰ Композиція «Милость мира – Тебе поєм» *ре мажор – соль мінор* є частиною єдиного збереженого дегтярєвського циклу піснеспівів Літургії, наявного в петербурзькому манускрипті початку XIX ст.¹¹ і виданого

¹ Київ, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), Інститут рукопису (далі – ІР). Ф. 1. Од. зб. 5587 – бас II; 5588 – тенор I; 5589 – альт I; 5590 – дискант I; 5591 – дискант II; 5592 – бас I; 5593 – тенор III; 5594 – дискант III; 5595 – бас III. Неповний комплект нотних книг-конволютів (9 із 12-ти одиниць), у яких об'єднано рукописи різного часу – партесні та класицистичні. Останні постали в період 1803–1811 рр. Багато аркушів вилучено. Загальну характеристику цих пам'яток подано у кн.: Шуміліна О. А. Сильова динаміка української духовної музики XVII–XVIII століть (за матеріалами рукописних колекцій): монографія. Донецьк, 2012. С. 106–109.

² НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 165–166. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 173–174. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 144 зв. – 145 зв. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 102 зв. – 103. Тут і далі номери аркушів подаються за наскрізною фоліацією олівцем.

³ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5593 – тенор III. Арк. 104–105. Од. зб. 5594 – дискант III. Арк. 103–104. Од. зб. 5595 – бас III. Арк. 115–116.

⁴ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 178 – 178 зв. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 186 зв. – 187. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 160 зв. (є лише перший розділ композиції). Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 117 – 117 зв.

⁵ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 169 зв. – 171 зв. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 177 зв. – 180 зв. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 150 зв. – 153 зв. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 108 – 110 зв.

⁶ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 166 – 169 зв. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 174 – 177 зв. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 145 зв. – 150 зв. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 103 зв. – 108.

⁷ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 147 зв. (є тільки початок першої частини твору, слова під нотами не написані). Од. зб. 5593 – тенор III. Арк. 115 зв. – 118 зв. Од. зб. 5594 – дискант III. Арк. 117–120. Од. зб. 5595 – бас III. Арк. 126 зв. – 129 зв.

⁸ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5593 – тенор III. Арк. 3–4 (є кінець першої частини, друга і третя частини твору). Од. зб. 5594 – дискант III. Арк. 1 – 2 зв. (немає першої частини та початку другої частини твору).

⁹ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5587 – бас II. Арк. 148 зв. – 150 зв., 151 (аркуші дефектні: деякі ділянки відірвані, відповідно нотний текст із прогалинами).

¹⁰ Москва, Всероссийское музейное объединение музыкальной культуры имени М. И. Глинки (далі – ВМОМК), Отдел архивно-рукописных материалов (далі – ОАРМ). Ф. 283. Ед. хр. 126 (збірник – партитура межі XIX–XX ст.). С. 29–32.

¹¹ Санкт-Петербург, Российская национальная библиотека (далі – РНБ), Отдел рукописей (далі – ОР). Ф. 550, ОСРК, F-XII. 58 (партитура початку XIX ст.).

2004 р. в Москві¹. Великодній задостойник «Ангел вопіяше» до мажор є завершальним номером дегтярьовського циклу ірмосів Пасхи, відомого за петербурзьким виданням початку ХХ ст.² Особливо цінні знахідки Херувимської пісні та Великоднього задостойника, які були відомі лише за відносно пізніми джерелами.

Чотиричастинний концерт «Боже, Боже мой, к Тебѣ утренюю» (сі-бемоль мажор)³ відомий за московськими рукописами межі ХVIII–ХІХ ст.⁴ та межі ХІХ–ХХ ст.⁵ і за петербурзьким виданням початку ХХ ст.⁶ Помірний обсяг, відносна нескладність і камерно-ліричний характер твору сприяли його поширенню в церковно-співочих колах. У Києві від початку ХІХ ст. концерт набув сталої популярності: його варіанти наявні й у тутешніх манускриптах другої половини ХІХ ст.

Тричастинний концерт «Господи, возлюбих благоліпіе» (ре мажор)⁷ належить до найвагоміших і найскладніших у спадщині С. Дегтярьова. Твір був відомий за єдиним нотним джерелом – московським рукописом початку ХІХ ст., який вважається автографом композитора⁸. Ця ексклюзивна масштабна композиція, виконання якої потребує першокласного хорового ансамблю і блискучих солістів, була призначена, очевидно, для капели графа Миколи Шереметева. У 2004 р. твір опубліковано в Москві⁹.

Тричастинний концерт на свято Різдва Христового «Днесъ Христос в Вифлеємі раждається» (до мажор)¹⁰, навпаки, являє собою типізований зразок жанру; він є одним із найпоширеніших у церковному обігу дегтярьовських творів і одним з найпопулярніших різдвяних концертів. Композиція відома за московськими манускриптами

¹ Дегтярёв С. А. Литургия до мажор / публ. партитуры, ред. нотного текста, перелож. для ф-но и науч. исслед. А. В. Лебедевой-Емилиной // Традиционные жанры русской духовной музыки и современность. Вып. 2: сб. ст. и исслед. / Гос. ин-т искусствознания Мин-ва культуры РФ. Москва: Композитор, 2004. С. 108–161.

² Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «Из цветной триоди» (Пасхальный). Для небольшого смешанного хора. Под ред. Н. Д. Лебедева. № 5. Санкт-Петербург: П. М. Киреев, Ценз. 1913 (далі – Зб. Киреева № 5). № 3. С. 25–30; № 19. С. 64–65. Репринти: Москва: Российское муз. изд-во, 1996; Москва: Живоносный источник, 1997.

³ Псалом 62 (2, 9, 3–5, 8).

⁴ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники 1790–1807 рр.). № 58. Твір подано без зазначення автора. Ед. хр. 38 – альт (розрізнені аркуші межі ХVIII–ХІХ ст. із різними голосовими партіями різних творів). Л. 22–23. Твір подано без зазначення автора. Ед. хр. 4, 48, 51 – дискант, тенор, бас (збірник – поголосники 1806–1811 рр.). № 10; Останкінський дворец-музей творчества крепостных, фонд письменных источников. Ед. хр. 567: Сборник концертов С. Дегтярёва (збірник – партитура [1809–1813 рр.], «автограф», далі – Останкінський рукопис). № 13.

⁵ Сергиев Посад, Библиотека Московской духовной академии, Собрание архимандрита Матфея (Л. Мормыля), Сборник духовных концертов (збірник – партитура межі ХІХ–ХХ ст., далі – Зб. архимандрита Матфея). С. 133. Твір подано з хибно зазначеним авторством А.[?] Новикова.

⁶ Сборник концертов соч. А. Веделя и С. Дегтярёва. Для смешанного хора. Под ред. И. В. С. и К. И. К. № 27. Петроград: П. М. Киреев, Ценз. 1917 (далі – Зб. Киреева № 27). № 5. С. 31–36.

⁷ Псалми 25 (8), 39 (12), 118 (149), 79 (3), 83 (3), 25 (3), 137 (7).

⁸ Останкінський рукопис. № 1.

⁹ Степан Дегтярёв. 12 духовных концертов для хора без сопровождения / предисл. А. В. Лебедевой-Емилиной, коммент. и науч. реконструкция концертов А. В. Лебедевой-Емилиной (№№ 1–8), Н. И. Тетериной (№№ 9–12). Москва: Живоносный источник, 2004 (далі – С. Дегтярёв. 12 духовных концертов). [№ 4]. С. 60–76.

¹⁰ Мінея, 25 грудня / 7 січня, Служба на Різдво Христове, на Утрени, на «Хвалітех» стихири, на «І нині», глас 2, Іоанна Монаха.

ми межі XVIII–XIX ст.¹ та межі XIX–XX ст.² і за петербурзькими виданнями початку ХХ ст.³ Вона трапляється й у київських рукописах другої половини XIX ст.

Тричастинний концерт на свято архангела Михаїла «Сраduitесья нам» (*до мажор*)⁴ є одним із перших творів С. Дегтярьова, які прозвучали в Києві: він був записаний у поголосники в 1803 р. Очевидно, цей яскравий панегірик став відтоді «музичною емблемою» Михайлівського Золотоверхого. Твір відомий за петербурзькими рукописами 1820-х років⁵, московським манускриптом кінця XIX ст.⁶ та петербурзькою публікацією початку ХХ ст.⁷. Серед наявних нотних текстів цього концерту київський є найдавнішим і єдиним прижиттєвим.

Чотиричастинний концерт «Услиши, Господи, молитву мою» (*сі-бемоль мажор*)⁸ відомий за московськими та петербурзьким рукописами кінця XVIII – початку XIX ст.⁹, московським манускриптом межі XIX–XX ст.¹⁰ та московським виданням кінця XIX ст. (у скороченому вигляді)¹¹. За будовою циклу та образним змістом твір споріднений зі згадуваним уже концертом «Боже, Боже мой, к Тебі утренюю». У 2004 р. його видано в Москві за давніми рукописами (у повному вигляді)¹².

¹ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 54. Твір подано без зазначення автора. Ед. хр. 4, 48, 51 – дискант, тенор, бас. Твір подано без зазначення автора.

² Москва, Московская государственная консерватория (далі – МГК), Научно-музыкальная библиотека имени С. И. Танеева (далі – НМБ), Отдел редких изданий и рукописей (далі – ОРИР). Шифр Х-41415 (збірник – партитура кінця XIX ст.). № 15; ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 125 (збірник – партитура межі XIX–XX ст.). Л. 1–3. Подано лише першу частину твору, прізвище С. Дегтярьова вписане в нотах кульковою ручкою.

³ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольтисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. VIII; Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «Рождественских песнопений». Для небольшого смешанного хора. Под ред. Н. Д. Лебедева. № 7. Санкт-Петербург: П. М. Киреев, Ценз. 1913 (далі – Зб. Киреева № 7). № 38. С. 65–68. Репринт: Москва: Живоносный источник, 1999.

⁴ Мінея, 8/21 листопада, Служба на Собор Св. Архістратиґа Михаїла та всіх Небесних Сил Безтілесних, на Великій Вечірні, на «Господи, воззвах» стихирин, на «Слава», *глас 6*, Візантієве; на стиховні стихирин, на «Слава, і нині», *глас 8*, Іоанна Монаха; Канон Архангелу Михаїлу, *глас 4*, тропар, *глас 4*, друга молитва Архангелу Михаїлу, кондак, *глас 2*.

⁵ Санкт-Петербург, Российский государственный исторический архив (далі – РГИА). Ф. 1119, оп. 1. Ед. хр. 58 (збірник – партитура 1825 р.). № 12. Позначку авторства вписано олівцем у писаний чорнилом зміст. Ед. хр. 61 (збірник – партитура 1820-х років). Твір фігурує як «кантата “Архістратиґу Михаїлу”». Оркестрових партій немає.

⁶ МГК, НМБ, ОРИР. Шифр Х-41415. № 11. Твір подано з хибно зазначеним авторством С. Давидова.

⁷ Зб. Киреева № 27. № 14. С. 85–91.

⁸ Псалми 101 (2, 3), 85 (2), 42 (3).

⁹ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 38 – сопрано. Л. 5. Ед. хр. 4, 48, 51 – дискант, тенор, бас. № 11; РГИА. Ф. 1119, оп. 1. Ед. хр. 58. № 6. Позначку авторства вписано олівцем у писаний чорнилом зміст.

¹⁰ Зб. архімандрита Матфея. С. 464. Твір подано без зазначення автора.

¹¹ «Услыши, Господи, молитву мою». Четырехголосный концерт для фисгармонии, фортепиано или хора. Перел. В. Лирина. Москва: П. Юргенсон, Ценз. 1889. 4 с. = [Три четырехголосных концерта] для фисгармонии, фортепиано или хора. Перел. В. Лирина. Москва: П. Юргенсон, Ценз. 1889. № 3. С. 16–19. Подано першу, другу і четверту частини твору (друга частина у скороченому та переробленому вигляді), без зазначення автора.

¹² С. Дегтярёв. 12 духовных концертов. [№ 12]. С. 172–183.

Крім зазначених відомих творів С. Дегтярьова, у манускриптах початку XIX ст. з Києво-Михайлівського монастиря виявляємо анонімні концерти, які можуть бути визначені як належні перу цього митця, – «Блажені всі, боящіся Господа» (*до мажор*)¹, «Возлюблю Тя, Господи» (*ре мажор*)², «Радуйтеся Богу, поміснику нашому» (*до мажор*)³, «Услиши, Господи, правду мою» (*соль мінор*)⁴ для чотириголосного хору та «Готово сердце мое» (*сі-бемоль мажор*)⁵ для восьмиголосного (подвійного) хору.

Тричастинний вінчальний концерт «Блажені всі боящіся Господа» (*до мажор*)⁶ був відомий лише за московським рукописом межі XIX–XX ст.⁷ Твір нагадує типізовані зразки дегтярьовських святкових концертів. Відомо, що на початку XX ст. в Петербурзі було видано концерт відповідної назви з авторством С. Дегтярьова (видання не знайдене)⁸. А. Лебедева-Ємеліна припускає, що тим виданим твором може бути анонімна композиція з московського рукопису⁹. Виявлення цієї композиції в манускриптах початку XIX ст. підтверджує обґрунтованість припущення про її належність перу С. Дегтярьова.

Решти названих анонімних циклів в інших нотних джерелах не виявлено, однак у давніх документах згадуються такі дегтярьовські концерти із зазначенням відповідного голосового складу. Зокрема, у московських газетних оголошеннях межі XVIII–XIX ст. про продаж виготовлюваних на замовлення рукописних нот фігурують чотириголосні цикли «Возлюблю Тя, Господи» *ре мажор*¹⁰, «Услиши, Господи, правду мою»¹¹ та восьмиголосний (двохорний) «Готово сердце мое»¹², а в петербурзькому

¹ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5593 – тенор III. Арк. 122 зв. (є лише початок першої частини твору). Од. зб. 5594 – дискант III. Арк. 126 – 127 зв. Од. зб. 5595 – бас III. Арк. 136 – 137 зв., 29.

² НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 134–137.

³ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 142 зв. – 146. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 147 зв. – 151. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 114–117. Од. зб. 5591 – дискант II. Арк. 114 зв. – 118. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 80–83.

⁴ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5587 – бас II. Арк. 135 зв. – 140. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 173 зв. – 177 зв. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 182 – 186 зв. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 155 зв. – 160 зв. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 113–117.

⁵ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 5 – 7 зв. Од. зб. 5591 – дискант II. Арк. 87 – 88 зв. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 51 зв. – 53 зв. (у цій партії бракує закінчення фінальної частини твору).

⁶ Псалом 127 (1–7).

⁷ Зб. архімандрита Матфея. С. 99. Твір подано без зазначення автора.

⁸ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольцисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. VII.

⁹ Лебедева-Ємеліна А. В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765–1825). Каталог произведений. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. С. 363, 540.

¹⁰ [Николаев Н. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1807. № 18. 2 марта; [Молчанов П. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1808. № 45. 3 июня. В оголошенні Н. Ніколаєва при назві твору зазначено «д дур с вариациями» (тобто з колоратурами), в оголошенні П. Молчанова – «тон де Дур с кадансами» (тобто з каденціями соліста).

¹¹ [Николаев Н. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1805. № 94. 25 ноября; [Молчанов П. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1808. № 45. 3 июня.

¹² Реестр разным церковным концертам, молитвам и задостойникам, продающимся в лавке Христиана Богданова Гене // Московские ведомости. 1797. № 22. 18 марта; [Гене Х. Б. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1800. № 95. 28 ноября; [Гене Х. Б. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1802. № 79. 1 октября; Реестр разным церковным концертам, молитвам и задостойникам, продающимся в лавке Христиана Богданова Гене // Московские ведомости. 1804. № 80. 5 октября. Твори С. Дегтярьова фігурують у цих оголошеннях під псевдонімом Никеев, похідним

рукописному реєстрі духовно-музичних творів з бібліотеки Шереметєвих, складеному в середині XIX ст., числиться чотириголосний цикл «Радуйтеся Богу, поміщнику нашому»¹. Ці твори вважались утраченими. Аналіз нотних текстів відповідних композицій із київського зібрання дає підстави ідентифікувати їх як дегтярьовські. На жаль, не всі з них можна повноцінно реконструювати: не в усіх випадках є повні комплекти голосових партій.

Чотиричастинний концерт «Возлюблю Тя, Господи» (*ре мажор*)² близький за духом до згаданого вже дегтярьовського циклу «Господи, возлюбих благоліпіє» – у ньому панує віртуозне начало, утілене в партії сопрано соло. Чотиричастинний концерт «Радуйтеся Богу, поміщнику нашому» (*до мажор*)³ належить до розгорнутих панегіричних зразків жанру. Чотиричастинний цикл «Услиши, Господи, правду мою» (*соль мінор*)⁴ являє собою зразок лірико-драматичного концерту з вишукано-віртуозними партіями сольних голосів. Тричастинний двохорний концерт «Готово серце моє» (*сі-бемоль мажор*)⁵ є репрезентативною композицією, яка продовжує венеціанську традицію антифонного співу.

Можливо, перу С. Дегтярьова належать і деякі інші анонімні твори для чотириголосного мішаного хору з наявних у поголосниках Михайлівського монастиря, датованих початком XIX ст. Ідеться зокрема про написані у класицистичному концертному стилі задостойники на дванадцять свята – Різдво Христове (*до мажор*), Богоявлення (*до мажор*), Воздвиження Хреста Господнього (*до мажор*), Зішестя Святого Духа (*фа мажор*), Благовіщення (*фа мажор*), Введення Богородиці у храм (*соль мінор*) та Стрітєння (*фа мажор*)⁶, – і чотиричастинний концерт «Господи, услиши молитву мою» *ре мажор*⁷. В інших нотних джерелах цих творів не виявлено; водночас серед композицій С. Дегтярьова, перелічених у реєстрі духовно-музичних творів із шереметєвської бібліотеки, фігурують і задостойники «на весь рік»⁸, і концерт відповідної назви⁹. Щоправда, біля назви концерту «Господи, услиши молитву мою» в реєстрі є позначка «на 3 голоси», яка не узгоджується з виконавським складом твору, наявного в київських манускриптах. Згідно з припущенням А. Лебедевої-Ємеліної, у згаданому документі могло йтися про однойменну тричастинну композицію *ля мінор* для

від імені батька митця. Докладніше про псевдоніми С. Дегтярьова – у кн.: Рыцарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург: Композитор • Санкт-Петербург, 2006. С. 183–189.

¹ РГИА. Ф. 1088, оп. 3. Ед. хр. 1732: Реестр Духовным пьесам, находящимся в певческом отделении [библиотеки] его сиятельства графа Д. Н. Шереметева (складено в 1830–1850-ті роки). Л. 7 об.

² Псалми 17 (2, 3, 7), 88 (27), 60 (9), 107 (5).

³ Псалми 80 (2–4), 20 (2–6).

⁴ Псалом 16 (1, 7, 2, 5, 6, 15).

⁵ Псалом 107 (2–6).

⁶ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5593 – тенор III. Арк. 6–7, 7 – 7а зв., 8 зв. – 9, 11 – 12 зв., 109 зв. – 111, 115, 121 – 122 зв. Од. зб. 5594 – дискант III. Арк. 4 зв. – 5 зв., 5 зв. – 8 (7), 9 зв. – 10, 111 – 112 зв., 113 – 113 зв., 116 зв. – 117, 124 зв. – 125 зв. Од. зб. 5595 – бас III. Арк. 2 зв. – 3 зв., 3 зв. – 5, 7 – 7 зв., 8 – 9 зв., 120 зв. – 122, 126 – 126 зв., 132 – 133 зв. Бракує задостойників на Різдво Богородиці, Вхід Господній до Єрусалима, Вознесіння Господнє, Преображення Господнє та Успіння Богородиці. Задостойник на Введення неповний: є тільки вступний розділ.

⁷ НБУВ, ІР. Ф. 1. Од. зб. 5588 – тенор I. Арк. 163–165. Од. зб. 5589 – альт I. Арк. 171а – 173. Од. зб. 5590 – дискант I. Арк. 142 зв. – 144. Од. зб. 5592 – бас I. Арк. 100 зв. – 102.

⁸ РГИА. Ф. 1088, оп. 3. Ед. хр. 1732. Л. 4 об., 13, 15 об.

⁹ Там само. Л. 7 об.

двох тенорів та баса¹, відому за нотним рукописом межі XIX–XX ст., у якому її позначено як здогадно дегтярьовську². Однак стиль тієї композиції не дає підстав для однозначного висновку щодо її належності С. Дегтярьову. Натомість у віднайденому концерті *ре мажор*³ виявляємо яскраві риси стилю цього майстра. Отже, цілком імовірно, що в шереметєвському реєстрі йшлося саме про цей твір – позначка «на 3 голоси» могла випадково опинитись не на своєму місці.

Те, що на початку XIX ст. в репертуарі хору Києво-Михайлівського собору були такі віртуозні концерти як «Господи, возлюбих благоліпіє», «Возлюблю Тя, Господи» та «Услиши, Господи, правду мою», свідчить про високий професійний рівень вокально-хорового виконавства, який тоді зберігався в Києві, та про відносну репертуарну свободу в тодішньому київському церковно-співочому середовищі.

У другій половині XIX ст. духовно-музичні твори С. Дегтярьова були не менш популярними в Україні. Через століття по смерті митця відомий історик церковного співу С. Смоленський відзначав: «Уже одно то, что до сих пор, особенно на юге России [тобто в Україні – А. К.], ещё распеваются дегтярёвские вдохновения <...> показывает меру их искренности и соответствия вкусам <...> нынешних любителей пения»⁴.

У київських рукописних партитурах і поголосниках другої половини XIX – початку XX ст., які зберігаються в Інституті рукопису⁵ й у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій⁶ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є нотні тексти понад двох десятків відомих концертів С. Дегтярьова для чотириголосного мішаного хору. Ідеться про цикли «Благо есть ісповідатися Господеві» (*фа мажор*)⁷, «Благословен Господь Бог Израїлев» (*до мажор*)⁸, «Боже, Боже мой, к Тебi утренюю» (*сі-бемоль мажор*)⁹, «Боже, во ім'я Твоє спаси мя» (*мі-бемоль мажор*)¹, «Велій

¹ Лебедева-Емелина А. В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765–1825). Каталог произведений. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. С. 382, 462.

² Зб. архімандрита Матфея. С. 220. Атрибуція твору суперечлива: у партитурі є позначки «музыка Знаменского» та «вероятно, музыка Дегтярева, положена из 4-хголосного на 3 голоса». Обидві позначки з'явилися пізніше, ніж був записаний нотний текст композиції.

³ Псалом 101 (2, 3, 4, 12, 13).

⁴ Цит. за кн.: Горяйнов Ю. С. Степан Аникиевич Дегтярёв (1766–1813). Изд. 2, уточн. Белгород: Везелица, 1993. С. 24–25.

⁵ НБУВ, ІР. Ф. 177. У фонді зберігаються партитури й поголосники означеного періоду з київських церковних нотних зібрань. До наукового обігу нотні тексти творів С. Дегтярьова з цього фонду вводить автор статті.

⁶ НБУВ, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі – ВБЗІК), фонд Київської духовної академії (далі – Ф. КДА). Науковий каталог фонду див. у монографії: Руденко Л. Г. Нотна бібліотека хору Київської духовної академії; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; наук. ред. Л. В. Івченко. Київ: НБУВ, 2013. С. 69–395.

⁷ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 305 (1–4) – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники 1872–1875 рр.). Арк. 30 – 31 зв. (дискант), 26 зв. – 28 (альт), 29 зв. – 31 зв. (тенор), 27 – 28 зв. (бас). Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя; НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1547 П. № 5: Партитура № 5 (збірник 1879–1890 рр.). № 27 (26). Твір подано під прізвиськом [?] Алейникова. У нотах зазначено час запису твору – 1880 р. Шифр Еє 1435 П. № 1: Партитура № 1 (збірник 1880-х років). № 65. Твір подано без зазначення автора.

⁸ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники 1880-х років). № 46 (за дискантовим поголосником). Твір подано без зазначення автора.

⁹ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 305 (1–4) – дискант, альт, тенор, бас. Арк. 17 – 17 зв. (дискант), 16 зв. – 17 зв. (альт), 14 зв. – 15 зв. (тенор), 15–16 (бас). Од. зб. 15 – бас. Од. зб. 193 – альт (збірник – поголосники одного комплексу кінця XIX ст.). № 21. Третьої частини твору та зв'язки-переходу до четвертої частини немає (купюра); НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант,

Господь і хвален зіло» (*ре мажор*)², «Всемирную славу» (*до мажор*)³, «Гласом моїм ко Господу воззвах» (*до мінор*)⁴, «Гряди от Ливана, невісто» (*до мажор*)⁵, «Да возрадується душа моя» (*до мінор*)⁶, «Днесь всяка твар веселиться» (*до мажор*)⁷, «Днесь Христос в Вифлеємі раждається» (*до мажор*)⁸, «Доколі, Господи, забудеши мя» (*фа мінор*, у 4-х частинах)⁹, «Не імами інія помощи» (*соль мінор*)¹⁰, «Помилуй мя, Боже, по великій милості Твоїй» (*до мінор*)¹¹, «Преславная днесь» (*до мажор*)¹², «Приїдіте, вірнії,

альт, тенор, бас. № 36. Нотний текст твору записаний лише в дискантовому й альтовому поголосниках, слова під нотами не написані.

¹ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Ее 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас. № 3. Твір подано без зазначення автора; НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 182 – бас (збірник – поголосник межі ХІХ–ХХ ст.). Арк. 3–4. Бракує початку першої частини твору (вилучено аркуш).

² НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1, 2) – дискант, бас (збірник – поголосники 1862 р.). Арк. 9–10 (дискант), 14 – 14 зв. (бас). Твір подано без зазначення автора. У басовому поголоснику бракує початку першої частини твору (вилучено аркуш).

³ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 221 – дискант (кілька зшитків початку 1850-х років із різними голосовими партіями різного вмісту). Арк. 12 – 12 зв. дискантового зшитка. Бракує закінчення фінальної третьої частини твору (вилучено аркуш). Твір подано без зазначення автора.

⁴ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 215 – альт. Од. зб. 216 – дискант (збірник – поголосники одного комплекту початку 1860-х років). Арк. 28 зв. – 29 (альт), 46 зв. – 47 (дискант). Довша версія. Твір подано без зазначення автора; НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Ее 1547 П. № 5: Партитура № 5. № 26 (25). Коротша версія. У нотах зазначено, що іноді концерт приписують А. Веделю, але насправді він належить С. Дегтярьову.

⁵ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 305 (1–4) – дискант, альт, тенор, бас. Арк. 4 – 4 зв. Подано лише першу частину твору, без зазначення автора. Із тенорового та басового поголосників було вилучено арк. 3 та 4, тому відповідних партій композиції немає.

⁶ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 221 – дискант. Арк. 7 – 7 зв. дискантового зшитка. Твір подано без зазначення автора.

⁷ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1, 2) – дискант, бас. Арк. 4–5 (дискант), 12 (бас). Твір подано без зазначення автора, титульні слова – «Днесь всяка плоть веселиться». У басовому поголоснику є лише неповна фінальна частина твору (вилучено аркуш).

⁸ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр П. рук. № 9 – сопрано, альт, тенор, бас (збірник – поголосники середини 1850-х - 1860-х років). № 51. Твір подано без зазначення автора. Шифр Ее 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас. [№ 8а]. Твір подано без зазначення автора. У дискантовому поголоснику записано лише кілька початкових тактів твору, в альтовому поголоснику твір не записаний; НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 184 – дискант (збірник – поголосник межі ХІХ–ХХ ст.). Арк. 17 – 19 зв. Твір подано без зазначення автора. Од. зб. 179 (1, 2) – бас, тенор ІІ (збірник – поголосники кінця ХІХ ст.). Арк. 17–20 (бас), 23 – 25 зв. (тенор ІІ). Твір подано в перекладі для чоловічого ансамблю, без зазначення автора. Од. зб. 26 – тенор ІІ (збірник – поголосник кінця ХІХ ст.). С. 42–43. Подано лише початковий розділ першої частини твору, у перекладі для чоловічого ансамблю, без зазначення автора.

⁹ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 215 – альт. Од. зб. 216 – дискант. Арк. 30–31 (альт), 48–49 (дискант). Твір подано без зазначення автора.

¹⁰ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 215 – альт. Од. зб. 216 – дискант. Арк. 29–30 (альт), 47–48 (дискант). Твір подано без зазначення автора.

¹¹ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Ее 1435 П. № 1: Партитура № 1. № 59. Твір подано без зазначення автора. Шифр Ее 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас. № 25. Твір подано без зазначення автора. Шифр Ее 1548 П. № 21 – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники кінця 1870-х – 1880-х років). № 79. Твір подано без зазначення автора; НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 15 – бас. Од. зб. 193 – альт. № 17. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя.

¹² НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1, 2) – дискант, бас. Арк. 10 зв. – 11 зв. (дискант), 15 – 15 зв. (бас). Твір подано без зазначення автора. У басовому поголоснику бракує майже всієї фінальної частини твору (вилучено аркуш). Од. зб. 15 – бас. Од. зб. 193 – альт. № 9. Твір подано без зазначення

составим лик» (*до мажор*)¹, «Приїдіте, нового винограда рожденіє» (*до мажор*)², «Сей нареченний і святий день» (*до мажор*)³, «Слава во вишніх Богу» (*ре мажор*)⁴, «Слиши, дщи, і виждь» (*ре мажор*)⁵ та «Хваліте Бога во святих Єго» (*ре мажор*)⁶.

Деякі з цих концертів мають у різних нотних джерелах кінця XIX – початку XX ст. суперечливі позначки авторства (в одних джерелах приписані С. Дегтярьову, а в інших – іншим митцям), однак їх дегтярьовський статус підтверджений⁷. У київських рукописах другої половини XIX – початку XX ст. концерти С. Дегтярьова подані здебільшого без зазначення автора, іноді – у манускриптах кінця XIX – початку XX ст. – під його прізвищем або (в окремих випадках) із хибною атрибуцією.

Примітно, що Михайлівський Золотоверхий монастир і у другій половині XIX ст. залишався потужним центром культивування творчості славетного майстра, – значна кількість його концертів із виявлених у київських нотних рукописах того часу міститься у збірниках 1862 р. та 1872–1875 рр. із бібліотеки Михайлівського хору⁸. Деякі твори переписувались у Києві неодноразово – вони трапляються в різних манускриптах, – отже, їх виконували тут досить часто.

Чотиричастинний концерт «Благо єсть ісповідатися Господеві» (*фа мажор*)⁹ відомий за московським рукописом межі XIX–XX ст.¹⁰, за яким його опубліковано в Москві 2004 р.¹¹ Твір вирізняється масштабністю, широтою образно-емоційного діапазону, фактурною різноманітністю. Є. Левашев уважав цей концерт одним із най-

автора. Од. зб. 211 – бас (збірник – поголосник кінця XIX ст.). Арк. 58. Наявні лише перша і друга частини твору (аркуш із продовженням вилучений). Твір подано без зазначення автора; НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1547 П. № 5: Партитура № 5. № 10. У нотах зазначено час запису твору – 1879 р. Шифр Еє 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас. № 60. Шифр Еє 1548 П. № 21 – дискант, альт, тенор, бас. № 53. Шифр П. рук. № 23 – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники початку XX ст.). № 25 (28).

¹ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1) – дискант. Арк. 3 – 3 зв. Бракує першої частини та початку другої частини твору (вилучено аркуші). Твір подано без зазначення автора.

² НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1) – дискант. Арк. 7 зв. – 8 зв. Твір подано без зазначення автора.

³ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1, 2) – дискант, бас. Арк. 6–7 (дискант), 13 – 13 зв. (бас). Твір подано без зазначення автора. У басовому поголоснику бракує майже всієї фінальної частини твору (вилучено аркуш). Од. зб. 207 – тенор I (збірник – поголосник межі XIX–XX ст.). Арк. 13 зв. – 14. Подано скорочений варіант твору (без фінальної третьої частини), у перекладі для чоловічого ансамблю, без зазначення автора.

⁴ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 221 – дискант. Арк. 14 – 14 зв. дискантового зшитка. Твір подано без зазначення автора.

⁵ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1561 (1–4) – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники кінця XIX ст.). № 1. Твір подано без зазначення автора.

⁶ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 215 – альт. Од. зб. 216 – дискант. Арк. 32–33 (альт), 50 зв., 52 зв., 52 (дискант). Твір подано без зазначення автора. Од. зб. 305/1 – альт. Окремий аркуш кінця XIX ст., випадково вкладений у поголосник. Подано лише першу частину твору (партія альт), без зазначення автора.

⁷ Див. працю: Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя: питання авторства творів суперечливої атрибуції: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2014. С. 103–114, 180–202, 211–218.

⁸ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1–3). Од. зб. 305 (1–4).

⁹ Псалми 91 (2–5), 39 (4) 16 (1, 6), 36 (39, 40).

¹⁰ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 128 (збірник – партитура межі XIX–XX ст.). С. 21–32.

¹¹ С. Дегтярьов. 12 духовних концертів. [№ 1]. С. 21–33.

кращих у спадщині С. Дегтярьова¹. Київські джерела цінні тим, що в них твір подано в повному вигляді, тоді як у московському джерелі фінал циклу вдвічі скорочений.

Тричастинний вінчальний концерт «Благословен Господь Бог Ізраїлев» (*до мажор*)² відомий за московським манускриптом межі ХІХ–ХХ ст.³ та петербурзьким виданням початку ХХ ст.⁴ У виданні відтворено лише першу частину цього узагальнено-святкового циклу, а московський рукопис нині важкодоступний; тим ціннішим є київське джерело.

Про концерт «Боже, Боже мой, к Тебi утренюю» (*сі-бемоль мажор*) уже йшлося у зв'язку з київськими рукописами початку ХІХ ст.

Чотиричастинний концерт «Боже, во ім'я Твое спаси мя» (*мі-бемоль мажор*)⁵ відомий за московським манускриптом межі ХІХ–ХХ ст.⁶ і петербурзькими публікаціями початку ХХ ст.⁷ Твір характеризується широким колом настроїв та образів. Невипадково цей концерт став одним із небагатьох дегтярьовських циклів, повторно виданих наприкінці ХХ ст.⁸

Тричастинний концерт «Велій Господь і хвален зіло» (*ре мажор*)⁹ відомий за московськими рукописами межі ХVІІІ–ХІХ ст.¹⁰ та межі ХІХ–ХХ ст.¹¹ і за петербурзьким виданням початку ХХ ст.¹² Цей урочистий величальний твір має яскраво виражений святковий характер, хоча й не призначений для певного свята.

Тричастинний концерт «Всемирную славу» (*до мажор*)¹³ відомий за московським рукописом межі ХІХ–ХХ ст.¹⁴ та петербурзьким виданням початку ХХ ст.¹⁵ Твір є типовим панегіричним зразком жанру і призначений для виконання у дні

¹ Левашев Е. М. С. А. Дегтярёв // История русской музыки: в 10 т. Т. 4: 1800–1825. Москва: Музыка, 1986. С. 198.

² Псалми 71 (18, 19), 17 (7, 20, 50), 85 (12), 27 (7).

³ Зб. архімандрита Матфея. С. 102.

⁴ Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «Венчание». Для малого смешанного хора. Под ред. Н. Д. Лебедева. № 16. Петроград: П. М. Киреев, Ценз. 1915. № 2. С. 9–11. Репринт: Москва: Живоносный источник, 2002. Подано лише першу частину твору.

⁵ Псалом 53 (3–9).

⁶ Зб. архімандрита Матфея. С. 93.

⁷ «Боже, во имя Твое спаси мя». Концерт. Муз. С. Дегтярёва. Ред. Н. Привалова. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1900–1917]; Сборник концертов соч. А. Веделя и С. Дегтярёва. Для смешанного хора. Под ред. И. В. С. № 28. Петроград: П. М. Киреев, Ценз. 1917 (далі – Зб. Киреева № 28). № 12. С. 78–85. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Сапієнці, у транспонованому вигляді (*ре мажор*).

⁸ Ленинградский камерный хор. Произведения из репертуара хора / сост. П. П. Левандо. Ленинград: Сов. композитор, 1991 = Православная духовная музыка (Д. Бортнянский, А. Ведель, С. Дегтярёв, А. Львов). Золотой репертуар хора / сост. проф. П. П. Левандо. Санкт-Петербург: Композитор, 2003. С. 40–52.

⁹ Псалми 47 (2), 67 (33, 34), 47 (14, 15).

¹⁰ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 43. Твір подано без зазначення автора.

¹¹ Зб. архімандрита Матфея. С. 148.

¹² Зб. Киреева № 28. № 4. С. 30–35.

¹³ Октоїх, *Глас I*, богородичний догматик.

¹⁴ Зб. архімандрита Матфея. С. 169.

¹⁵ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольтисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. XI. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя.

особливого вшанування Богородиці. У київських рукописах виявлено лише неповну партію дисканта із цього концерту, однак цей список – найдавніше джерело нотного тексту композиції.

Чотиричастинний постовий концерт «Гласом моїм ко Господу воззвах» (до мінор)¹ відомий за московськими рукописами межі XIX–XX ст.² і петербурзькими виданнями початку XX ст.³ Твір належить до найкращих лірико-драматичних концертів пізньокласичної доби, вирізняючись гармонічною виразністю та розмаїттям імітаційно-поліфонічних прийомів письма. У двох виданнях концерту відтворено дві його версії – довшу (з фугато наприкінці першої частини) та коротшу, – які за музичним матеріалом здебільшого збігаються (частково різняться нотні тексти першої частини). Київські джерела цінні наявністю в них обох версій твору та правдивої позначки його авторства.

Тричастинний вінчальний концерт «Гряди от Ливана, невісто» (до мажор)⁴ відомий за петербурзьким та московським рукописними джерелами початку XIX ст.⁵, московським манускриптом межі XIX–XX ст.⁶ і петербурзькою публікацією єю початку XX ст.⁷ У київському рукопису, як і в публікації, міститься лише перша частина цього типізованого урочистого циклу, яку зазвичай співають перед початком заручин (решта композиції в сучасній церковній практиці не використовується).

Тричастинний концерт «Да возрадується душа моя» (до мінор)⁸ примітний тим, що радісні, величальні слова його крайніх частин розспівані в мінорі. Твір наявний у двох версіях із неповним збігом музичного матеріалу (цілковито різняться нотні тексти першої частини, частково – другої). Одна з версій відома за московським рукописним джерелом межі XVIII–XIX ст.⁹ і петербурзьким виданням початку XX ст.¹⁰,

¹ Псалми 141 (2–4), 143 (5, 6), 142 (9, 10).

² МГК, НМБ, ОРІР. Шифр Х–41415. № 12. Коротша версія. Твір подано з хибно зазначеним авторством Л. Гурильова; Зб. архімандрита Матфея. Коротша версія. Твір подано з хибно зазначеним авторством Л. Гурильова.

³ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольтисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. VIII. Довша версія. Завершальний розділ першої частини – фугато «На путі сем» – позначено як окрему частину. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя; Зб. Кирєєва № 27. № 8. С. 47–54. Коротша версія. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя.

⁴ Пісня Пісень Соломона 4 (8), 2 (10, 14), 1 (2), 2 (5), 3 (11), Премудрості Соломона 8 (2, 9, 10), Псалом 67 (35), Пророцтво Ісаї 12 (4, 6).

⁵ РНБ, ОР. Ф. 1021, оп. 2. Ед. хр. 32 (два концерти С. Дегтярьова, партитура 1802 р.). № 2. Фінал подано у скороченому вигляді; ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 4, 48, 51 – дискант, тенор, бас. № 20. Твір подано без зазначення автора.

⁶ Зб. архімандрита Матфея. С. 189. Твір подано без зазначення автора.

⁷ Духовно-музыкальная хрестоматия. Под ред. М. А. Лагунова. Санкт-Петербург: П. М. Киреев, Ценз. 1911. Вып. I. «Венчание». Для малого смешанного хора = Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «Венчание». Для малого смешанного хора. Под ред. М. А. Лагунова. № 21. Петроград: П. М. Киреев, Ценз. 1916. № 22. С. 33–34. Подано лише першу частину твору. Репринт: Москва: Живоносный источник, 1999.

⁸ Псалми 34 (9, 10), 30 (8, 9); Молитва Св. Євстратія із чину Полуношниці, по всіх суботах (розспівано фрагменти Молитви включно з наявною в ній цитатою зі Псалтиря – Псалом 118: 41); Псалми 85 (12), 71 (19).

⁹ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 60. Твір подано без зазначення автора.

¹⁰ Зб. Кирєєва № 28. № 11. С. 72–78.

друга – за московськими манускриптами межі XVIII–XIX ст.¹ та межі XIX–XX ст.² У київських рукописах виявлено варіант другої версії твору (партія дисканта).

Тричастинний концерт на Великдень «Днесь всяка твар веселиться» (*до мажор*)³ (*до мажор*)³ наявний у двох версіях із неповним збігом музичного матеріалу (цілком різняться нотні тексти фіналу). Одна з версій цього святкового панегірика відома за московськими рукописами межі XVIII–XIX ст.⁴ та межі XIX–XX ст.⁵ і за петербурзькими публікаціями початку XX ст.⁶, друга – за московським манускриптом межі XIX–XX ст.⁷ У київських рукописах виявлено першу – основну – версію (з фіналом у тактовому розмірі 6/8).

Про концерт «Днесь Христос в Вифлеємі раждається» (*до мажор*) уже йшлося у зв'язку з київськими манускриптами початку XIX ст.

Чотиричастинний концерт «Доколі, Господи, забудеши мя» (*фа мінор*)⁸ відомий за московськими рукописами межі XVIII–XIX ст.⁹ та межі XIX–XX ст.¹⁰ і за петербурзьким виданням початку XX ст.¹¹ Цей сумовитий твір «перегукується» за настроєм зі знаменитим однойменним концертом А. Веделя (тричастинним) у тій самій тональності.

Чотиричастинний концерт на вшанування Богородиці «Не імами інія помощи» (*соль мінор*)¹² наявний у двох версіях із частковим збігом музичного матеріалу (цілком різняться нотні тексти другої, третьої та четвертої частин) і неповним збігом словесного тексту. Одна з версій цього лірико-драматичного циклу відома за московськими манускриптами межі XVIII–XIX ст.¹³, друга – за петербурзькою публікацією початку XX ст.¹⁴ У київському джерелі виявлено другу версію твору.

¹ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 31 (окрема партитура межі XVIII–XIX ст.). 4 л. Твір подано без зазначення автора.

² Зб. архімандрита Матфея.

³ Тріюдь Цвітна, у Неділю Пасхи, на Утрени, канон, *глас 1*, приспиви на 9-тій пісні, дев'ятий приспів; Октоїх, *Глас 5*, у суботу на Великій Вечірні, на стиховні стихири недільні; Октоїх, *Глас 6*, у неділю на Утрени, на «Хвалітех» стихири, перша стихири.

⁴ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 38. Твір подано без зазначення автора.

⁵ Зб. архімандрита Матфея. С. 244. Подано першу і третю частини твору, без зазначення автора. Титульні слова – «Днесь всяка плоть».

⁶ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, [1903–1904]. Вып. III [С. Дегтярев]. № 8; Зб. Киреева № 5. № 24. С. 75–78.

⁷ Зб. архімандрита Матфея. С. 240. Твір подано без зазначення автора. Титульні слова – «Днесь всяка плоть».

⁸ Псалми 12 (2, 3), 22 (1, 2, 4), 12 (4, 5, 7).

⁹ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 51. Твір подано без зазначення автора. Ед. хр. 4, 48, 51 – дискант, тенор, бас. № 43.

¹⁰ МГК, НМБ, ОРІР. Шифр Х–41415. № 19; Зб. архімандрита Матфея. С. 263. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя.

¹¹ Зб. Киреева № 28. № 14. С. 92–100. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя.

¹² Мінея, 24 жовтня / 6 листопада, Служба в день ікони Пресвятої Богородиці «Всіх скорботних Радість», кондак, *глас 6*; тропар, *глас 4*.

¹³ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 29. Твір подано під псевдонімом «Никеев».

¹⁴ Зб. Киреева № 28. № 15. С. 100–105. У нотах твір подано без зазначення автора, у змісті – із позначкою «Неизвестн. авт.».

Чотиричастинний постовий концерт «Помилуй мя, Боже, по великій милості Твоїй» (до *мінор*)¹ відомий за московським рукописом межі XIX–XX ст.² і петербурзькими виданнями початку XX ст.³ Цей лаконічний, відносно нескладний камерний твір приваблює ширим ліризмом та сповідальним тоном, а в його пластичній мелодиці особливо помітний вплив національної пісенності.

П'ятичастинний концерт на свято Трійці «Преславная днесь» (до *мажор*)⁴ відомий за московськими рукописами початку XIX ст.⁵ та межі XIX–XX ст.⁶ і за петербурзькими публікаціями початку XX ст.⁷ Твір належить до типізованих панегіричних зразків жанру (не зовсім типовою є хіба що п'ятичастинна структура циклу).

Тричастинний концерт на вшанування Св. Миколая «Приїдіте, вірнії, составим лик» (до *мажор*)⁸ відомий за московськими манускриптами межі XVIII–XIX ст.⁹ XIX ст.⁹ та межі XIX–XX ст.¹⁰ і за петербурзькими виданнями початку XX ст.¹¹ Окресом цього розгорнутого узагальнено-святкового циклу є лірична середня частина, яка в церковній практиці виконується іноді як окрема молитва.

Тричастинний концерт на Великдень «Приїдіте, нового винограда рождєніє» (до *мажор*)¹² наявний у двох версіях із неповним збігом музичного матеріалу (частково різняться нотні тексти першої частини). Одна версія цього панегірика відома за петербурзьким рукописом початку XIX ст.¹³ і петербурзькою публікацією початку XX ст.¹⁴, друга – за московським манускриптом межі XIX–XX ст.¹⁵ У київському джерелі наявна перша – основна – версія твору.

¹ Псалом 50 (3, 4, 11–14).

² Зб. архімандрита Матфея. С. 356. Твір подано без зазначення автора.

³ [Дегтярьов С. А.] «Помилуй мя, Боже», концерт. Муз. С. А. Дегтярева. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, 1902 (ценз. 1900); Зб. Кирєєва № 27. № 7. С. 42–47.

⁴ Тріодь Цвітна, у Неділю П'ятидесятниці, на Утрєні, на «Хвалітех» стихири самогласні, на 6, *глас 4*, перша і друга стихири.

⁵ Останкінський рукопис. № 17.

⁶ МГК, НМБ, ОРИР. Шифр Х-41414 (збірник – партитура 1887–1892 рр.). № 18. Шифр Х-41415. № 10; Зб. архімандрита Матфея. С. 337. Твір подано без зазначення автора.

⁷ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольтисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. VII; Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «Кондаки на акафистах, припевы. Концерты двенадцатым праздникам». Для малого смешанного хора. Под ред. С. Панченко. № 6. Санкт-Петербург: П. М. Киреев, Ценз. 1913 (далі – Зб. Кирєєва № 6). № 15. С. 33–38. Репринт: Москва: Живоносный источник, 1999.

⁸ Походження словесного тексту не встановлено. Можливо, його скомбінував композитор. Подібні слова виявляємо в акафісті Св. Миколаю.

⁹ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 21; Останкінський рукопис. № 11.

¹⁰ Зб. архімандрита Матфея. С. 361. Твір подано без зазначення автора.

¹¹ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольтисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. X; Зб. Кирєєва № 6. № 26. С. 69–74. Подано першу і третю частини твору, без зазначення автора.

¹² Тріодь Цвітна, у неділю Пасхи, на Утрєні, канон, *глас 1*, пісня 8, перший тропар; на «Хвалітех» стихири недільні, на 4, *глас 1*, перша стихира; Октоїх, *Глас 4*, у суботу на Великій Вечірні, на «Господи, возвах» стихири на 10, Анатолієве, друга стихира.

¹³ РГИА. Ф. 1119, оп. 1. Ед. хр. 61 (збірник – партитура 1820-х років).

¹⁴ Зб. Кирєєва № 5. № 26. С. 82–85.

¹⁵ Зб. архімандрита Матфея. С. 342. Твір подано без зазначення автора.

Тричастинний Великодній концерт «Сей наречений і святий день» (*до мажор*)¹ (*до мажор*)¹ відомий за московським та петербурзькими рукописними джерелами кінця XVIII – початку XIX ст.², московським манускриптом межі XIX–XX ст.³ і петербурзькими виданнями початку XX ст.⁴ Цей радісно-піднесений твір, як і попередній, є типізованим зразком жанру.

Тричастинний концерт на Різдво Христове «Слава во вишніх Богу» (*ре мажор*)⁵ наявний у двох версіях із неповним збігом музичного матеріалу (частково різняться нотні тексти першої та третьої частин); в обох версіях третя частина є музичною репрізою першої. Одна з версій цього святкового циклу відома за одним петербурзьким виданням початку XX ст.⁶, друга – за іншим⁷. У київських рукописах виявлено першу версію (партія дисканта), цей список – найдавніше джерело нотного тексту композиції.

Чотиричастинний концерт на богородичні свята «Слиши, дщи, і виждь» (*ре мажор*)⁸ відомий за московським манускриптом межі XIX–XX ст.⁹, петербурзькою публікацією початку XX ст.¹⁰ і московським рукописом середини XX ст.¹¹ Твір вирізняється незмінним урочисто-святковим настроєм, блиском та вишуканістю, яскравими «оркестровими» барвами.

Тричастинний концерт «Хваліте Бога во святых Его» (*ре мажор*)¹² відомий за московськими та петербурзькими рукописами кінця XVIII – початку XIX ст.¹³, московським манускриптом межі XIX–XX ст.¹⁴, московським та петербурзьким виданнями межі XIX–XX ст.¹⁵ Цей розгорнутий блискучий панегірик примітний широкою

¹ Тріодь Цвітна, у Неділю Пасхи, на Утрени, канон, *глас 1*, пісня 8, ірмос; по 6-тій пісні, по «Воскресеніє Христово видівше» [стихира, *глас б*]; пісня 9, ірмос.

² ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 57. Твір подано без зазначення автора; РНБ, ОР. Ф. 1021, оп. 3 (1). Ед. хр. 2 (збірник – партитура межі XVIII–XIX ст.). № 20. Твір подано без зазначення автора; РГИА. Ф. 1119, оп. 1. Ед. хр. 59 (збірник – партитура 1820-х років). № 3. Твір подано без зазначення автора.

³ Зб. архімандрита Матфея. С. 415. Твір подано без зазначення автора.

⁴ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. М. Гольтисона. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1905–1914]. Вып. VIII; Зб. Киреева № 5. № 25. С. 78–81.

⁵ Мінея, 25 грудня / 7 січня, Служба на Різдво Христове, на Утрени, по 50-му псалмі стихири, *глас б*.

⁶ Сборник духовно-музыкальных сочинений старых и новых авторов под ред. М. Гольтисона. Вып. II. Санкт-Петербург: Изд. журн. «Музыка и пение», [1900–1914]. № 2. С. 8–13.

⁷ Зб. Киреева № 7. № 44. С. 87–91.

⁸ Псалом 44 (11, 14, 15, 18).

⁹ Зб. архімандрита Матфея. С. 442. Твір подано без зазначення автора.

¹⁰ Зб. Киреева № 28. № 13. С. 85–92. Твір подано з хибно зазначеним авторством А. Веделя.

¹¹ Окрема партитура 1955 р. з архіву Московського патріарха Пимона: «Концерт “Слиши, дщи”. Муз. С. Дегтярева», 4 с. Електронна копія – у нотному архіві редакції журналу «Регентское дело».

¹² Псалми 150 (1–4), 67 (35, 36).

¹³ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 33. Твір подано без зазначення автора; Останкінський рукопис. № 6; РНБ, ОР. Ф. 1021, оп. 1. Ед. хр. 16 (партитура межі XVIII–XIX ст.); РГИА. Ф. 1119, оп. 1. Ед. хр. 58. № 2. Твір подано під псевдонімом «Аникеев».

¹⁴ Зб. архімандрита Матфея.

¹⁵ «Хвалите Бога во святых Его». Четырехголосный концерт для фисгармонии, фортепиано или хора. Перел. В. Лирин. Москва: П. Юргенсон, Ценз. 1889. 7 с. = [Три четырехголосных концерта] для фисгармонии, фортепиано или хора. Перел. В. Лирин. Москва: П. Юргенсон, Ценз. 1889. № 1. С. 2–8. Твір подано без зазначення автора; Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «На Литургии». Для небольшого смешанного хора. Под ред. Ив. Гр. Ельцова. № 11. Петроград: П. М. Киреев, Ценз. 1915. № 31. С. 63–68. Подано першу і третю частини твору (другу частину з вір-

фактурно-динамічною амплітудою і зображальними ефектами (наслідування звучання труб, тимпанів та органа).

У київських нотних рукописах другої половини XIX ст. є ще три концерти, пов'язані з ім'ям С. Дегтярьова. Ідеться про два анонімні цикли – «Воскресенія день, і просвітімся торжеством» (*ре мажор*)¹ та «Господи, да не яростію Твоєю» (*до мінор*)² – і поданий під прізвищем майстра твір «Господи, что ся умножиша» (*мі-бемоль мажор*)³. Обидва анонімні концерти розміщені в манускриптах в оточенні відомих дегтярьовських концертів, поданих так само без зазначення автора.

Тричастинний концерт на Великдень «Воскресенія день, і просвітімся торжеством» (*ре мажор*)⁴ поза київським джерелом не виявлений. Концертів такої назви із зафіксованим у нотах авторством С. Дегтярьова не знайдено. Водночас у московському оголошенні початку XIX ст.⁵ та у складеному в середині XIX ст. петербурзькому реєстрі духовно-музичних творів із бібліотеки Шереметєвих⁶ числиться дегтярьовський концерт відповідної назви. Ознайомлення з нотним текстом виявленого твору дає підстави ототожити його зі згадуваним у названих документах концертом. На жаль, маємо лише сопранову та басову партії композиції.

Чотиричастинний постовий концерт «Господи, да не яростію Твоєю» (*до мінор*) наявний у двох версіях. Одна⁷ відома за московським рукописним джерелом межі XVIII–XIX ст.⁸, за яким її опубліковано в Москві 2015 р.⁹; другу¹⁰ виявлено в київських рукописах. За будовою циклу, словесним текстом та його розподілом між частинами композиції дві версії загалом збігаються; за музичним матеріалом вони майже цілком відмінні (спільна лише перша екскламація «Господи»), проте споріднені стилістично. Московську версію дослідники пов'язують із творчістю С. Дегтярьова¹¹, зважаючи на її стильові характеристики та згадку про відповідний

туозними соло вилучено – залишено лише зв'язку-перехід до фіналу), у транспонованому вигляді (*до мажор*). Репринт: Москва: Живоносный источник, 2002.

¹ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 187 (1, 2) – дискант, бас. Арк. 5 зв. – 6 (дискант), 12 зв. – 13 (бас). Твір подано без зазначення автора.

² НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 215 – альт. Од. зб. 216 – дискант. Арк. 31–32 (альт), 49 зв. – 50 зв. (дискант). Твір подано без зазначення автора. Од. зб. 187 (3) – бас. Арк. 4 – 6 зв. Твір подано без зазначення автора.

³ НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 305 (1–4) – дискант, альт, тенор, бас. Арк. 18 – 18 зв. (дискант), 18 – 18 зв. (альт), 16 – 16 зв. (тенор), 16 зв. – 17 (бас). Нотний текст третьої частини твору – *Andante* – зберігся неповністю: у партії альту наявні лише кілька початкових тактів (пошкоджено низ аркуша).

⁴ Тріюдь Цвітна, у неділю Пасхи, на Утрени, Стихири Пасхи, *глас 5*, на «Слава, і нині».

⁵ [Лейнгольд К. Объявление о продаже нот] // Московские ведомости. 1806. № 83. 17 октября.

⁶ РГИА. Ф. 1088, оп. 3. Ед. хр. 1732. Л. 7 об.

⁷ Псалом 37 (2–4, 10, 11, 22, 23).

⁸ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас. № 46. Твір подано без зазначення автора.

⁹ Русская духовная музыка эпохи классицизма. Из собрания Всероссийского музейного объединения музыкальной культуры имени М. И. Глинки. Вып. I: 16 духовных хоровых концертов анонимных авторов конца XVIII – начала XIX века / реконструкция и редакция А. Вискова. Москва: ВМОМК им. М. И. Глинки, 2015. С. 63–76.

¹⁰ Псалми 37 (2–4, 10, 22, 23, 17), 40 (12).

¹¹ Лебедева-Емелина А. В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765–1825). Каталог произведений. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. С. 557–558; [Висков А. О.] Комментарии // Русская духовная музыка эпохи классицизма. Из собрания Всероссийского музейного объединения музыкальной культуры имени М. И. Глинки. Вып. I: 16 духовных хоровых концертов анонимных авторов конца

дегтярьовський концерт у реєстрі шереметівської бібліотеки¹. Ознайомлення з ново-знайденою київською версією дає підстави для аналогічного висновку щодо її походження. На жаль, у київській версії бракує тенорової партії.

П'ятичастинний концерт «Господи, что ся умножиша» (*мі-бемоль мажор*)² відомий як анонімний за московськими нотними рукописами межі XVIII–XIX ст.³ Твір добре вписується у стиль камерних концертів С. Дегтярьова; однак те, що ця композиція позначена як дегтярьовська лише у відносно пізньому київському джерелі, а її назва не згадується у відомих реєстрах творів митця, змушує утриматись від однозначного висновку щодо її походження.

Відзначимо, що серед названих концертів є лише одне полотно з віртуозними соло, і ці соло наявні лише в одній його частині. Ідеться про твір «Хваліте Бога во святых Его», у повільній середній частині якого домінує ансамбль солістів із примхливими колоратурами першого сопрано. Притому якщо в манускриптах початку 1860-х років є всі три частини цього циклу (включно з віртуозною другою), то в манускриптах кінця XIX ст. виявляємо лише його першу частину. Приклад із цим твором є показовим щодо динаміки змін у церковно-співочому репертуарі протягом XIX ст. та відповідної трансформації дегтярьовської спадщини.

У київських нотних рукописах другої половини XIX – початку XX ст. трапляються й окремі богослужбові піснеспіви для чотириголосного мішаного хору, пов'язані так чи інакше з ім'ям С. Дегтярьова. Ідеться про композиції «Світе тихий» *до мінор*⁴ та *ля мажор*⁵ (чин Вечірні), «Іже херувими» *до мінор*⁶ та *мі-бемоль мажор*⁷, «Милость мира – Тебе поєм» *до мажор*⁸ (чин Літургії), циклічні композиції «Да воскреснет Бог»

XVIII – начала XIX века / реконструкция и редакция А. Вискова. Москва: ВМОМК им. М. И. Глинки, 2015. С. 218.

¹ РГИА. Ф. 1088, оп. 3. Ед. хр. 1732. Л. 7 об.

² Псалом 3 (2–8).

³ ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 903 – бас (збірник – поголосник 1790–1807 pp.). № 4. Ед. хр. 918–921 – дискант, альт, тенор, бас.

⁴ НБУВ, IP. Ф. 177. Од. зб. 208 – бас (збірник – поголосник межі XIX–XX ст.). Арк. 10–11. Твір подано під прізвиськом С. Дегтярьова; НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр П. рук. № 23 – дискант, альт, тенор, бас. № 30 (33). Твір подано під прізвиськом А. Веделя, слова під нотами не написані. Нотний текст похідний від видання П. Селіверстова (див. далі).

⁵ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр П. рук. № 23 – дискант, альт, тенор, бас. № 56 (60). Твір подано під прізвиськом С. Дегтярьова. В альтовому поголоснику прізвисько закреслене.

⁶ НБУВ, IP. Ф. 177. Од. зб. 216 – дискант. Арк. 9 зв. Твір подано без зазначення автора.

⁷ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Ее 2514 П. № 11: Партитура № 11 (збірник кінця XIX ст.). № 13. Твір подано як «“Іже Херувими” Могилевск.». Із нотного тексту останньої строфи («Яко да царя») наявні лише перші 7 тактів (вилучено аркуш).

⁸ НБУВ, IP. Ф. 177. Од. зб. 216 – дискант. Арк. 13 зв., 15. Розділ «Тебе поєм» – з іншої композиції. Твір подано без зазначення автора. Од. зб. 27 (1–4) – дискант, альт, тенор, бас (збірник – поголосники кінця XIX ст.). № 9. Розділи до «Тебе поєм» – з іншої композиції (*соль мажор*), спорідненої з розглядуваною. Твір подано без зазначення автора. Од. зб. 213 – дискант (збірник – поголосник 1912 р.). Арк. 2 – 2 зв. (с. 3–4). Твір подано під прізвиськом С. Дегтярьова. Од. зб. 65 (1–3) – тенор I, тенор II, бас II (збірник – неповний комплект поголосників 1879 р.). Арк. 28–28 зв. (тенор I), 50 – 50 зв. (тенор II). Твір подано в перекладі для чоловічого ансамблю, без зазначення автора. У поголоснику тенора I немає розділу «Тебе поєм», у поголоснику баса II немає всього піснеспіву (вилучено аркуші). Од. зб. 177 (1, 2) – бас, тенор (збірник – комплект поголосників межі XIX–XX ст.). Арк. 35 – 35 зв. (бас), 42 зв. – 43 (тенори I та II). Твір подано без розділу «Тебе поєм», у перекладі для чоловічого ансамблю, без зазначення автора. Од. зб. 207 – тенор I. Арк. 3 зв. Подано лише розділ «Тебе поєм», у перекладі

до мажор¹ (стихири Пасхи на Великодній Утрени) та «Блажені всі боящіся Господа» до мажор² (псалом 127 «Блажені всі», прокимен «Положил еси на главах їх вінці» та тропарі «Ісаїє, ликуй» із чину Вінчання).

Популярний у церковно-співочому середовищі піснеспів «Світе тихий» до мінор відомий за низкою московських нотних рукописів межі XIX–XX ст.³, двома петербурзькими виданнями початку XX ст.⁴ та київською публікацією того часу⁵. В одних нотних джерелах твір приписано С. Дегтярьову, в інших – А. Веделю. У літературних джерелах XIX ст. не згадуються ні дегтярьовські, ні веделівські піснеспіви відповідної назви, а стильовий аналіз композиції дає більше підстав уважати її автором А. Веделя⁶. Одноіменного піснеспіву ля мажор (тактовий розмір 4/4) поза київським нотним джерелом не виявлено. Аналіз наявного нотного тексту твору не дає підстав для однозначного висновку щодо його належності перу С. Дегтярьова.

Про дегтярьовську Херувимську пісню до мінор уже йшлося у зв'язку з київськими рукописами початку XIX ст. Херувимська мі-бемоль мажор відома за низкою московських нотних списків XX ст.⁷, у яких позначена як «Полтавська», як дегтярьовська

для чоловічого ансамблю, без зазначення автора; НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1435 П. № 1: Партитура № 1. № 40. Твір подано без зазначення автора. Шифр Еє 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас. № 13. Твір подано без зазначення автора.

¹ НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1548 П. № 21 – дискант, альт, тенор, бас. № 37. Твір подано без зазначення автора.

² НБУВ, ВБЗІК. Ф. КДА. Шифр Еє 1435 П. № 1: Партитура № 1. № 67. Твір подано без зазначення автора і позначено як концерт. Шифр Еє 1436 П. № 1 (= № 2) – дискант, альт, тенор, бас. № 40. Твір записаний лише в дискантовому й альтовому поголосниках, його подано без зазначення автора і позначено як концерт. В обох джерелах останній номер циклу поданий неповністю – бракує другого з трьох тропарів («Святій мучениці»). Усі три тропарі разом з іншими номерами циклу наявні в перекладі для чотириголосного чоловічого ансамблю: НБУВ, ІР. Ф. 177. Од. зб. 65 (1–3) – тенор I, тенор II, бас II. Арк. 30 зв. – 32 (тенор I), 29 – 30 зв. (тенор II), 24 – 25 зв. (бас II).

³ МГК, НМБ, ОРІР. Шифр Х-41408 (збірник – партитура 1887–1896 рр.). № 4. Твір подано під прізвищем А. Веделя. Слова під нотами не написані, нотний текст не дописаний до кінця; ВМОМК, ОАРМ. Ф. 283. Ед. хр. 118 (збірник – партитура кінця XIX ст.). Л. 15–16. Твір подано під прізвищем С. Дегтярьова. Ед. хр. 127 (збірник – партитура межі XIX–XX ст.). С. 59–61. Твір подано під прізвищем С. Дегтярьова.

⁴ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, [1903–1904]. Вып. IV [А. Ведель]. № 4; Духовно-музыкальная хрестоматия. Под ред. М. А. Лагунова. Санкт-Петербург: П. М. Киреев, Ценз. 1911. Вып. II. Песнопения из «Всенощного бдения». Для среднего смешанного хора = Сборник духовно-музыкальных песнопений разных авторов. «Всенощное бдение». Для среднего смешанного хора. Под ред. М. А. Лагунова. № 22. Петроград: П. М. Киреев, Ценз. 1916. № 7. С. 12–14. Твір подано під прізвищем С. Дегтярьова. Репринт: Москва: Живоносный источник, 2002.

⁵ Сборник духовно-музыкальных произведений / сост. В. Г. Петрушевский. Киев, 1913. № 2. С. 4–6. Твір подано під прізвищем С. Дегтярьова.

⁶ Див. працю: Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя: питання авторства творів суперечливої атрибуції: дис ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 Музичне мистецтво: Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2014. С. 143–154.

⁷ Окрема партитура 1957 р. з архіву Московського патріарха Пимона: «“Полтавская” Херувимская песнь. Муз. С. Дегтярёва», 3 с. Шифр П 20/31. Електронна копія – у нотному архіві редакції журналу «Регентское дело»; Окрема партитура 1990 р. з приватної колекції Анатолія Мезенцева (Москва): «А. Ведель. Херувимская», 3 с. Твір переписано з давніших рукописних нот із бібліотеки хору Богоявлен-

та як веделівська. Стильовий аналіз композиції дає вагомі підстави вважати її належною до спадщини С. Дегтярьова¹. Піснеспів опубліковано в Києві 2010 р.² Назва «Полтавська» свідчить про те, що твір був свого часу переписаний у Полтаві, де був віддавна відомим (топонімічні назви закріплювалися за багатьма піснеспівами в умовах їх анонімного побутування).

Піснеспів «Милость мира (*до мажор – соль мажор, 4/4*) – Тебе поєм (*ля мінор – до мажор, 3/4*)» (не плутати з однойменним дегтярьовським піснеспівом *до мажор – ля мінор*, виданим на початку ХХ ст. в Петербурзі³) трапляється в низці київських рукописів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., як анонімний, за винятком одного манускрипту 1912 р., у якому позначений як дегтярьовський. Інших атрибутованих списків чи видань цього твору не виявлено. Аналіз наявних нотних текстів композиції не дає змоги ні підтвердити, ні заперечити авторство С. Дегтярьова.

Дегтярьовські Великодні стихири «Да воскреснет Бог» *до мажор* відомі за петербурзькою публікацією початку ХХ ст.⁴ Чималий обсяг циклу та спаяність його розділів (стихири виконуються поспіль одна за одною) зумовили його жанрову біфункціональність – твір можна виконувати і як богослужбову композицію, і як концерт⁵.

Анонімний цикл вінчальних піснеспівів *до мажор* примітний тим, що початковий розділ його першого номера – «Блажені всі боящієся Господа» – споріднений за музичним матеріалом із першою частиною однойменного анонімного концерту, про який уже йшлося і який, можливо, належить С. Дегтярьову. Крім того, відомо, що на початку ХХ ст. в Петербурзі видавались вінчальні піснеспіви з авторством цього майстра (видання не знайдене)⁶. Цілком імовірно, що розглядуваний цикл міг написати С. Дегтярьов.

Огляд композицій С. Дегтярьова в київських нотних рукописах початку ХІХ ст. та другої половини ХІХ – початку ХХ ст. дає змогу простежити зміни в побутуванні духовно-музичної творчості митця, які відбулися протягом ХІХ ст. Віртуозні елементи вилучалися або спрощувалися – згідно з новими уявленнями про характер духовної

ського Слоховського собору в Москві (згідно з повідомленням А. Мезенцева); Окрема партитура, набрана на комп'ютері з рукописних нот невідомого походження: «Херувимская Полтавская», 3 с., файли MUS, PDF. URL: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2098900>. У мережі з 2011 р.

¹ Див. працю: Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя: питання авторства творів суперечливої атрибуції: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 Музичне мистецтво: Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2014. С. 131–136.

² Херувимська пісня України та її діаспори: Антологія / упоряд. Г. Куземська, Д. Редчук; муз. ред. О. Ярмак; Вид. парафії Св. Архістратига Михаїла, Київ (Пирогів). Київ: КЖД Софія, 2010. С. 193–194. Твір подано з авторством С. Дегтярьова і титулом «Полтавська Херувимська», за рукописною партитурою 1957 р.

³ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, [1903–1904]. Вып. III [С. Дегтярев]. №№ 3–6.

⁴ Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, [1903–1904]. Вып. III [С. Дегтярев]. № 11.

⁵ Упорядник видання М. Лисицин позначив твір у передмові як стихири Пасхи ([Лисицын М. А.] Предисловие // Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Вып. I–VI. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, Ценз. 1903. С. [III].), а у змісті (на обкладинці) – як концерт.

⁶ [Дегтярев С. А.] Венчание / муз. С. Дегтярева. Санкт-Петербург (Петроград): Тов-во «Нотно-книжное дело», [1911–1914] = Изд-во Н. Г. Адамсона [1914–1917]. (Духовно-музыкальные произведения С. Дегтярева. № 38).

музики, придатної до виконання у храмі, та зниженням загального рівня виконавських можливостей церковних хорів. Відповідно масштабні композиції з розлогими соло, сповненими мелізмами і колоратур, сходили з репертуару, а компактніші й менш складні твори залишались в обігу, адаптуючись до вимог часу. Аналогічні тенденції спостерігаємо, порівнюючи дегтярьовські композиції в манускриптах двох поколінь із московських і петербурзьких нотних зібрань. У XIX ст. в Російській імперії музично-творчий потенціал – і композиторський, і виконавський, – активніше реалізувався у світській музиці. Це було пов'язано як зі зміною естетики церковного співу, так і зі стрімким розвитком світських жанрів. Однак духовна музика С. Дегтярьова не відійшла в минуле, а втрималась у потоці часу, пристосувавшись до нових умов. Її життєздатність найпереконливіше свідчить про її мистецьку цінність.

Нині спадщина С. Дегтярьова наново відтворюється. Керівник камерного хору «Київ» Микола Гобдич взяв за мету здійснити аудіозаписи Літургії та всіх доступних духовних концертів композитора за найбільш достовірними нотними джерелами, а також видати ці твори, які неодмінно мають стати надбанням широкої музичної громадськості. Отже, попереду справжнє відродження творчості видатного сина України та повноцінне повернення його доробку у фонд національної музичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [Висков А. О.] Комментарии // Русская духовная музыка эпохи классицизма. Из собрания Всероссийского музейного объединения музыкальной культуры имени М. И. Глинки. Вып. I: 16 духовных хоровых концертов анонимных авторов конца XVIII – начала XIX века / реконструкция и ред. А. Вискова. Москва: ВМОМК им. М. И. Глинки, 2015. С. 216–222.
2. Горяйнов Ю. С. Степан Аникиевич Дегтярёв (1766–1813). Изд. 2, уточн. Белгород: Везелица, 1993. 73 с.
3. Гусарчук Т. В. Хорова творчість Степана Дегтярьова: стильові детермінанти й паралелі // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: наук. журн. Київ, 2013. № 3 (20). С. 117–129.
4. Кук В. С. Його згубили талант і рабство [Степан Дегтяревський] // Україна. 1989. № 40. С. 14–15.
5. Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя: питання авторства творів суперечливої атрибуції: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2014. 416 с.
6. Лебедева-Емелина А. В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765–1825). Каталог произведений. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 656 с.
7. Левашев Е. М. С. А. Дегтярёв // История русской музыки: в 10 т. Т. 4: 1800–1825. Москва: Музыка, 1986. С. 184–208.
8. [Лисицын М. А.] Предисловие // Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Вып. I–VI. Санкт-Петербург: П. К. Селиверстов, Ценз. 1903. С. [I–IV].
9. Руденко Л. Г. Нотна бібліотека хору Київської духовної академії; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; наук. ред. Л. В. Івченко. Київ: НБУВ, 2013. 416 с.
10. Рыцарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург: Композитор • Санкт-Петербург, 2006. 244 с.
11. Шуміліна О. А. Стильова динаміка української духовної музики XVII–XVIII століть (за матеріалами рукописних колекцій): монографія. Донецьк, 2012. 299 с.

Кутасевич А. В. Духовно-музыкальные сочинения Степана Дегтярёва в киевских рукописных нотных собраниях. Очерчен круг духовных концертов и богослужебных песнопений для смешанного хора *a cappella* выдающегося украинского музыканта рубежа XVIII–XIX вв. в киевских нотных рукописях XIX – начала XX вв., хранящихся в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. В рассмотренных манускриптах начала XIX в. обнаружены ряд известных произведений С. Дегтярёва, данных без указания авторства, и ряд анонимных композиций, которые могут принадлежать его перу. Среди анонимных произведений идентифицированы несколько концертов мастера, считавшихся утраченными. В рассмотренных манускриптах второй половины XIX – начала XX вв. обнаружен ряд композиций С. Дегтярёва, данных преимущественно без ссылки на его авторство. Отмечены характерные особенности сочинений С. Дегтярёва, представленных в киевских рукописях начала XIX в. и второй половины XIX – начала XX вв. Сопоставлены корпуса дегтярёвских произведений в манускриптах первого и второго поколений. Выявлена специфика бытования наследия мастера в Киеве в начале и в конце XIX в. Прослежены стилистические трансформации его сочинений в церковно-хоровом репертуаре на протяжении XIX в., обусловленные изменением господствующей эстетики церковного пения.

Ключевые слова: духовно-музыкальное сочинение, богослужебное песнопение, духовный концерт, нотный текст, источник, рукопись, авторство.

Kutasevych A. V. The Sacred Music Works by Stepan Degtiarev in Kyiv Collections of Music Manuscripts. The area of sacred concertos and liturgical hymns for mixed chorus *a cappella* by the outstanding Ukrainian artist at the edge of the 18th – 19th cc. in Kyiv music manuscripts written in the 19th – early 20th cc. has been defined. The manuscripts are stored in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine. In the manuscripts written in the early 19th c. a number of known works by S. Degtiarev, the authorship being not indicated, and a number of anonymous compositions which can belong to him as well, have been discovered. Among the anonymous works, some of the master's concertos which were supposed to be lost, have been identified. In the manuscripts written in the second half of the 19th – early 20th cc. a number of compositions by S. Degtiarev, which were mainly given without reference to his authorship, have been discovered. The characteristic features of the works by S. Degtiarev presented in the Kyiv manuscripts written in the early 19th c. and the second half of the 19th – early 20th cc. have been highlighted. The corpuses of S. Degtiarev's works in the manuscripts of the first and the second generations have been compared. The running peculiarities of the master's legacy in Kyiv in the early 19th c. and the late 19th c. have been revealed. The stylistic transformations of S. Degtiarev's works in the church repertoire during the 19th c. caused by the change of the predominant church singing aesthetic have been traced.

Key words: sacred music work, liturgical hymn, sacred concerto, music text, source, manuscript, authorship.